O‘ZBEK ADABIYOTIDA HIKOYA JANRINING TARAQQIYOTI

Abdiqosimova Jasmina
TerDPI O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi
4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotida hikoya janrining shakllanishi va taraqqiyot bosqichlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Hikoya janrining xalq og‘zaki ijodi, mumtoz nasr, jadid adabiyoti, XX asr realistik nasri hamda mustaqillik davri adabiy jarayoni bilan bog‘liq rivojlanish xususiyatlari yoritiladi. Maqolada Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Cho‘lpon, G‘afur G‘ulom, Oybek, Abdulla Qahhor, Said Ahmad, Shukur Xolmirzayev, O‘tkir Hoshimov, Nazar Eshonqul kabi ijodkorlarning hikoya janri taraqqiyotidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, hikoyada obraz yaratish, syujet ixchamligi, ruhiy tahlil, ijtimoiy mazmun, milliy xarakter va zamonaviy badiiy izlanishlar masalasiga alohida e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: hikoya, o‘zbek nasri, janr taraqqiyoti, jadid adabiyoti, realistik hikoya, obraz, syujet, ruhiy tahlil, Abdulla Qahhor, zamonaviy hikoyachilik.

Аннотация. В данной статье научно-теоретически анализируются формирование и этапы развития жанра рассказа в узбекской литературе. Освещаются особенности развития рассказа в связи с устным народным творчеством, классической прозой, джадидской литературой, реалистической прозой XX века и литературным процессом периода независимости. В статье рассматривается вклад Абдуллы Кадыри, Абдурауфа Фитрата, Чулпана, Гафура Гуляма, Айбека, Абдуллы Каххара, Саида Ахмада, Шукура Холмирзаева, Уткира Хашимова, Назара Эшонкула и других писателей в развитие жанра рассказа. Особое внимание уделяется созданию образа,

лаконичности сюжета, психологическому анализу, социальному содержанию, национальному характеру и современным художественным поискам.

Ключевые слова: рассказ, узбекская проза, развитие жанра, джадидская литература, реалистический рассказ, образ, сюжет, психологический анализ, Абдулла Каххар, современная малая проза.

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the formation and development stages of the short story genre in Uzbek literature. It examines the development of the short story in relation to oral folk traditions, classical prose, Jadid literature, twentieth-century realistic prose, and the literary process of the independence period. The article analyzes the contribution of such writers as Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Cholpon, Gafur Gulom, Oybek, Abdulla Qahhor, Said Ahmad, Shukur Kholmirzayev, O'tkir Hoshimov, Nazar Eshonqul, and others to the evolution of the short story genre. Special attention is paid to character creation, plot conciseness, psychological analysis, social content, national character, and modern artistic experimentation.

Keywords: short story, Uzbek prose, genre development, Jadid literature, realistic short story, character, plot, psychological analysis, Abdulla Qahhor, modern short prose.

O'zbek adabiyotida hikoya janri milliy nasr taraqqiyotining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Hikoya hajman ixcham bo'lsa-da, unda inson hayoti, jamiyat voqeligi, ruhiy kechinmalar, ijtimoiy ziddiyatlar va milliy xarakter qisqa, ta'sirchan hamda badiiy umumlashma tarzida ifodalanadi. Shu jihatdan hikoya roman yoki qissa singari katta epik janrlardan ko'lam jihatidan farq qilsa ham, badiiy-estetik ta'sir kuchi, g'oyaviy mazmuni va obraz yaratish imkoniyati

bilan adabiy jarayonda muhim o'rin egallaydi.[1] Hikoya janrining shakllanishini faqat XX asr boshlaridan boshlash biryoqlama yondashuv bo'lur edi. Chunki o'zbek xalq og'zaki ijodidagi rivoyat, latifa, naqllar, ertaklar, shuningdek, mumtoz adabiyotdagi hikoyat va qissa an'analari keyinchalik yozma realistik hikoya uchun muayyan badiiy zamin yaratgan. Biroq zamonaviy ma'nodagi hikoya — ya'ni muayyan syujetga, individual obrazga, real hayotiy konfliktga va psixologik tasvirga asoslangan kichik epik janr sifatida XX asr boshlarida shakllandi. XX asr boshlarida jadidchilik harakati, matbuotning rivojlanishi, ma'rifatparvarlik g'oyalarining kuchayishi o'zbek nasrida yangi janrlarning yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. Bu davrda adabiyot xalqni uyg'otish, jaholatga qarshi kurashish, ilm-ma'rifatni targ'ib qilish, milliy ongni shakllantirish vositasi sifatida maydonga chiqdi. Hikoya janri ham aynan shu jarayonda ijtimoiy fikrni ixcham, ta'sirchan va ommabop shaklda ifodalash imkoniyatiga ega bo'lgan janr sifatida taraqqiy etdi.[2]

O'zbek adabiyotida hikoya janrining dastlabki mukammal namunalaridan biri sifatida Abdulla Qodiriyning "Uloqda" hikoyasi alohida ahamiyatga ega. Ushbu asarda xalq turmushi, milliy urf-odat, bolalik xotirasi, hayotiy voqea va realistik tasvir o'zaro uyg'unlashgan. "Uloqda" hikoyasi 1915-yilda yozilib, 1916-yilda alohida kitobcha holida nashr qilinganligi qayd etiladi; bu asar zamonaviy o'zbek hikoyachiligining dastlabki yutuqlaridan biri sifatida baholanadi. Abdulla Qodiriy hikoyalarida xalqona tafakkur, jonli nutq, hayotiy voqelik va realistik tasvir birinchi o'ringa chiqadi. Uning hikoyalarida voqea ortiqcha cho'zilmaydi,

[1] Hikoya epik turga mansub kichik hajmli janr bo'lib, unda hayotiy voqea, qahramon ruhiyati va ijtimoiy munosabatlar ixcham shaklda tasvirlanadi. Hikoyaning roman va qissadan farqi tasvir ko'lami, syujet soddaligi va bayon ixchamligida namoyon bo'ladi.

[2] XX asr boshlarida o'zbek adabiyotida hikoya janrining shakllanishi jadid adabiyoti, matbuot va ma'rifatparvarlik harakati bilan bog'liq holda kechgan. Bu davrda Abdulla Qodiriy, Fitrat, Cho'lpon kabi ijodkorlar hikoya janrining rivojiga hissa qo'shgan.

qahramon xarakteri muayyan vaziyat orqali ochiladi, xalq hayotidagi oddiy ko'ringan hodisa badiiy umumlashma darajasiga ko'tariladi. Bu jihatlar keyingi o'zbek hikoyachiligi uchun muhim tajriba vazifasini bajardi.

Jadid davri hikoyachiligida Abdurauf Fitrat, Cho'lpon, G'ozi Yunus, Shokir Sulaymon kabi ijodkorlarning o'rni ham alohida. Fitratning "Qiyomat", "Me'roj", "Zahroning imoni", "Oq mozor", "Zayd va Zaynab" kabi hikoyalari jadid adabiyotidagi ijtimoiy-falsafiy qarashlar, diniy-ma'rifiy bahslar, inson va jamiyat munosabatlari masalasini yoritishga xizmat qilgan. XX asr boshlarida hikoya janrining vujudga kelishi, Qodiriy va Fitrat hikoyalari bu jarayonda muhim o'rin tutgani ilmiy manbalarda ham qayd etiladi. 1920–1930-yillarda o'zbek hikoyachiligi mavzu va uslub jihatidan kengaydi. Bu davrda G'afur G'ulom, Oybek, Abdulla Qahhor kabi ijodkorlar hikoya janrini ijtimoiy hayot, inson xarakteri, sinfiy munosabatlar, maishiy muammolar, xalq ruhiyati va zamon voqeligi bilan bog'liq holda rivojlantirdilar. Ayniqsa, realistik tasvirning kuchayishi hikoyaning badiiy imkoniyatlarini kengaytirdi.

O'zbek hikoyachiligi taraqqiyotida Abdulla Qahhor ijodi alohida bosqichni tashkil qiladi. U hikoya janrini hayotiy konflikt, psixologik chuqurlik, keskin syujet, ixcham kompozitsiya va kuchli badiiy detal darajasiga olib chiqdi. Adabiyotshunoslikda Abdulla Qahhor o'zbek realistik hikoyachiligining asoschilaridan biri sifatida e'tirof etiladi; uning nomi hikoya janrining shakllanishi va yuksalishi bilan chambarchas bog'liq ekani ko'plab manbalarda ta'kidlanadi. Abdulla Qahhorning "O'g'ri", "Bemor", "Anor", "Dahshat", "Mayiz yemagan xotin" kabi hikoyalari o'zbek nasrida hajman ixcham, mazmunan teran, badiiy jihatdan puxta asarlar sifatida qadrlanadi. Bu hikoyalarda jamiyatdagi adolatsizlik, insoniy fojea, ma'naviy tubanlik, ikkiyuzlamachilik, qo'rquv, befarqlik va ruhiy

iztirob kuchli badiiy vositalar orqali ochib beriladi. Qahhor hikoyalarining asosiy kuchi shundaki, unda voqea ortiqcha bayon qilinmaydi; har bir detal, har bir dialog, har bir tasviriy ifoda qahramon xarakterini ochishga xizmat qiladi. Masalan, "O'g'ri" hikoyasida oddiy bir ho'kizning yo'qolishi orqali butun bir jamiyatdagi byurokratiya, adolatsizlik va kambag'al insonning ojizligi fosh etiladi. "Bemor" hikoyasida esa inson hayotining qadrsizlanishi, kambag'allik va befarqlik fojeasi nihoyatda ixcham, ammo ta'sirchan tasvirlanadi. 1950–1980-yillar o'zbek hikoyachiligida mavzu doirasi yanada kengaydi. Bu davrda Said Ahmad, O'tkir Hoshimov, Shukur Xolmirzayev, O'lmas Umarbekov, Odil Yoqubov kabi ijodkorlar hikoyada inson ruhiyatini chuqurroq ochishga, axloqiy muammolarni yoritishga, qishloq va shahar hayotidagi ziddiyatlarni badiiy aks ettirishga katta e'tibor qaratdilar.

Said Ahmad hikoyalarida yumor, xalqona kulgi, hayotiy vaziyat va insoniy samimiyat kuchli bo'lsa, O'tkir Hoshimov hikoyalarida mehr-oqibat, ona obrazi, bolalik xotiralari, urush asoratlari va axloqiy mas'uliyat masalalari keng yoritiladi. Shukur Xolmirzayev hikoyachiligida esa tabiat va inson munosabati, qishloq hayoti, milliy xarakter, ruhiy kechinma va falsafiy umumlashma yetakchi o'rin tutadi.

Shukur Xolmirzayev o'zbek hikoyachiligiga yangi ruh, yangi ohang va yangi tasvir madaniyatini olib kirgan ijodkorlardan biridir. Uning hikoyalarida voqea faqat tashqi hodisa sifatida emas, balki inson ruhiyatidagi murakkab kechinmalarni ochuvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. Yozuvchi ko'pincha oddiy odamlar hayotini tasvirlaydi, lekin shu oddiylik ichida katta ma'naviy haqiqatlarni ko'rsatadi.

Mustaqillik davri o‘zbek hikoyachiligi esa yangi badiiy izlanishlar bosqichi bo‘ldi. Bu davrda hikoya janrida tarixiy xotira, milliy o‘zlikni anglash, shaxs erkinligi, ruhiy iztirob, jamiyat va inson munosabatlari, qadriyatlar inqirozi, ma’naviy tanlov kabi masalalar keng yoritila boshladi. Nazar Eshonqul, Xurshid Do‘stmuhammad, Erkin A’zam, Isajon Sulton, Ulug‘bek Hamdam kabi ijodkorlar hikoyada modernistik, ramziy-falsafiy, psixologik va uslubiy izlanishlarni kuchaytirdilar. Zamonaviy o‘zbek hikoyachiligida badiiy-estetik yangilanishlar, mavzu va g‘oyaviy yo‘nalishlarning kengaygani so‘nggi tadqiqotlarda ham alohida qayd etiladi.

Hozirgi o‘zbek hikoyachiligida an’anaviy voqeabandlik bilan birga ichki monolog, assotsiativ tasvir, ramziy obraz, ochiq final, falsafiy mushohada, psixologik tahlil kabi usullar keng qo‘llanmoqda. Bu esa hikoya janrining badiiy imkoniyatlari kengayganini ko‘rsatadi. Endilikda hikoya faqat voqeani hikoya qilish emas, balki inson ongidagi kechinmalarni, ruhiy ziddiyatlarni, zamonaviy hayotdagi ma’naviy muammolarni ifodalash maydoniga aylandi. O‘zbek hikoyachiligining taraqqiyotida milliylik va umuminsoniylik uyg‘unligi muhim ahamiyatga ega. Dastlabki hikoyalarda xalq turmushi, ma’rifatparvarlik, ijtimoiy uyg‘onish yetakchi bo‘lgan bo‘lsa, keyingi davrlarda inson ruhiyati, axloqiy mas’uliyat, shaxs va jamiyat munosabati, tarixiy xotira, ma’naviy tanlov kabi masalalar kuchaydi. Shu bois o‘zbek hikoyasi har bir davrda o‘z zamonasining ruhiy-ma’naviy manzarasini aks ettirib keldi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek adabiyotida hikoya janri xalq og‘zaki ijodi va mumtoz nasr an’analaridan oziqlangan holda XX asr boshlarida zamonaviy realistik janr sifatida shakllandi. Abdulla Qodiriy va Fitrat hikoyachilikning dastlabki namunalarini yaratgan bo‘lsa, Abdulla Qahhor bu janrni yuksak badiiy

mahorat darajasiga olib chiqdi. Keyingi avlod yozuvchilari esa hikoyaning mavzu, uslub va ruhiy tahlil imkoniyatlarini yanada kengaytirdilar. Bugungi kunda hikoya o'zbek adabiyotida eng faol, ixcham va ta'sirchan janrlardan biri sifatida yashab kelmoqda. U jamiyatdagi o'zgarishlarni, inson qalbidagi murakkabliklarni, milliy hayotdagi yangilanishlarni badiiy ifodalashda katta imkoniyatlarga ega. Demak, o'zbek hikoyachiligi taraqqiyoti milliy nasrimizning estetik kamoloti, badiiy tafakkurimizning o'sishi va adabiy jarayonimizning uzluksiz rivojlanishini ko'rsatuvchi muhim hodisadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdulla Qahhor. Tanlangan asarlar. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Said Ahmad. Tanlangan asarlar. Toshkent: Sharq.
3. Shukur Xolmirzayev. Saylanma. Toshkent: Sharq.
4. O'tkir Hoshimov. Saylanma. Toshkent: Sharq.
5. Normatov U. Ijod sehri. Toshkent: Sharq.
6. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. Toshkent: Akademnashr.
7. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyoti. Toshkent: Fan.
8. Yo'ldoshev Q. Yoniq so'z. Toshkent: Yangi asr avlodi.
9. O'zbek adabiyoti tarixi bo'yicha ilmiy maqolalar va tadqiqotlar.
10. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.
11. Mardonova Lobar Umaraliyevna, & Xonimova Maryam. (2024). BUYUK ZAMONDOSHLAR, MANGU YASHAGAY. *PEDAGOGS*, *57*(1), 132–138.

12. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.

13. Zafariddin Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.

14. Dilshoda, A. (2025). MUHAMMAD YUSUF IJODINING ADABIYOTIMIZDA TUTGAN O 'RNI. Global Science Review, 1(1), 388-392.

15. Xurramovna, Q. G., & To'raqulovna, D. M. (2025, December). "FARHOD VA SHIRIN" DOSTONIDAGI ONOMOSTIK BIRLIKLARNING BADIIY-POETIK AHAMIYATI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION.* (Vol. 1, No. 5, pp. 58-61).

16. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.

17. Farida, X., To'xtayeva, D., Murtazayeva, M., & Abdurahmonova, D. (2025). SAB'AI SAYYOR" DOSTONINING BOBLARI BO'YICHA TAVSIFI. *Shokh Articles Library*, *1*(2).